

*Гарачковська О. О.,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри зв'язків із громадськістю і журналістики
Київського національного університету культури і мистецтв*

ОСОБИСТІТЬ: НА ПОШАНУ 60-РІЧЧЯ ВОЛОДИМИРА КУЗЬМЕНКА

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних етапів життєвого шляху і творчої діяльності українського вченого, літературознавця, публіциста, педагога, професора Володимира Кузьменка з нагоди його 60-річчя. Розглядаються найвідоміші праці ювіляра з питань епістографії та історії української і зарубіжної літератури, публіцистики, навчальні посібники та підручники з філології для викладачів і студентів вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: літературознавство, публіцистика, педагогіка, національна освіта, навчальна література, підручники.

Постановка проблеми. Ім'я Володимира Кузьменка, літературознавця та літературного критика, доктора філологічних наук, професора, талановитого педагога і публіциста, нині добре відоме й шановане у наукових і літературно-освітніх колах. На його рахунок понад 450 літературознавчих та навчально-методичних і публіцистичних праць у фахових виданнях України, Білорусі, Болгарії, Польщі, Росії, Сербії, Чехії. Водночас в науці про літературу досі немає спеціальної праці, присвяченої цілісному осмисленню літературознавчого та публіцистичного доробку вченого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перша публікація про літературні й журналістські здобутки Володимира Кузьменка, на той час учня 9 класу сільської школи на Чернігівщині, побачила світ у місцевій пресі [2]. Згодом окремі його наукові праці були проаналізовані у статтях Ю.І. Ковбасенка [3], В. Литвин [5], О. Нічлави [7], М. Ткачука [8], О.В. Романенко [9], А. Трусової [10] та інших дослідників [1]. Інформацію про літературознавчу та публіцистичну діяльність ученого містять 2 бібліографічні покажчики друкованих праць В.І. Кузьменка [4], а також довідкова стаття А.К. Мойсієнка в «Енциклопедії Сучасної України» [6].

Водночас цілісного осмислення літературознавчого і публіцистичного доробку сучасного вченого-філолога, педагога, методиста вищої освіти в Україні досі немає. Отже, актуальність статті зумовлена об'єктивною потребою у ретельному осмисленні літературознавчого й публіцистичного доробку В.І. Кузьменка, а також відсутністю публікацій, присвячених аналізу цієї теми.

Мета дослідження полягає у розкритті специфіки літературознавчого і публіцистичного доробку українського вченого-філолога Володимира Кузьменка.

Виклад основного матеріалу. Володимир Іванович Кузьменко народився 26 квітня 1958 р. в селі Макишин Городнянського району Чернігівської області в селянській родині. Навчався в місцевій середній школі, яку закінчив із золотою медаллю 1975 р. Паралельно впродовж 7–10 класів студіював ази математичного аналізу та кібернетики у Всесоюзній заочній математичній школі при Московському державному університеті

імені М. Ломоносова. Був запрошений на навчання на механіко-математичний факультет цього університету за співбесідою, однак до Москви не поїхав, про що ніколи не шкодував. На той час у районній, обласній та всеукраїнській періодиці вже були опубліковані десятки поезій, статей та журналістських матеріалів за його підписом. Окремі з них визнавалися кращими. Так, у 1974 р. учневі 9 класу Макишинської середньої школи Володимиру Кузьменку за нарис «Гроза над Сномом» про колишнього односельця, героя громадянської та Другої світової війни Устима Довгорука була присуджена перша премія Городнянської районної газети «Сільські новини» імені С. Остапенка. Тож молодий літератор і журналіст віддав перевагу філології.

Вищу освіту В.І. Кузьменко здобував на філологічному факультеті Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя (тепер Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). У ті роки вільнодумство у виші, освячене класиками української літератури, було відносно терпиме. Високий авторитет викладачів, справжніх патріотів України, пробуджували у студентській молоді почуття любові до рідного слова. На той час на філологічному факультеті навчалися такі нині відомі письменники та журналісти, як Анатолій Шкуліпа, Олександр Забарний, Любов Пономаренко, Іван Присяняк, Михайло Москаленко. В цьому оточенні формувалася світогляд Володимира Кузьменка. Тут він продовжує писати вірші, захоплюється творами Тараса Шевченка, Григора Тютюнника, Василя Шукшина та інших, вивчає народну творчість.

Після закінчення з відзнакою гоголівського вишу (1979) деякий час викладав російську мову і літературу в Березнянській середній школі Менського району. Впродовж 1980–1981 рр. В.І. Кузьменко відбував військову строкову службу в Збройних Силах. Після звільнення в запас повернувся на кафедру російської та зарубіжної літератури Alma-mater уже в статусі викладача. Навчався в аспірантурі у відділі української літератури ХХ ст. Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. У 1987 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Сучасна поезія України і творчість М. Ушакова і Л. Вишеславського 60–80-х рр.».

Працював на посадах заступника декана філологічного факультету Переяслав-Хмельницького філіалу Київського педагогічного інституту імені М. Горького, згодом реорганізованого в Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут імені Г. Сковороди (тепер – університет), завідувача кафедри української та зарубіжної літератури, зрештою, – декана цього ж факультету. Після закінчення докторантури в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України Володимир Кузьменко у 1999 р. успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Письменицький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст.».

Працював деканом факультету романо-германської філології Київського гуманітарного інституту, професором кафедри історії української літератури та шевченкознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувачем кафедри теорії літератури та компаративістики, одночасно проректором з наукової роботи, з 2008 р. – ректором Київського славістичного університету.

З червня 2015 р. В. І. Кузьменко – завідувач кафедри романо-германських мов Національної академії Служби безпеки України. Наукову працю поєднує з викладацькою. І скрізь, де б йому не доводилося читати лекції, професор Кузьменко мав високий авторитет серед студентів і викладачів.

Під його керівництвом захищено 12 кандидатських та 3 докторські дисертації (за його консультування). Він є членом двох спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій – у Київському університеті імені Бориса Грінченка та у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, заступником головного редактора журналу «Літературний Чернігів», членом редколегій багатьох інших часописів. Окрім всього, читає лекції, виступає на наукових конференціях із питань літературознавства, педагогіки та культури, публікує цікаві журналістські матеріали у часописах.

Сьогодні можна сказати, що це достатньо значима, видатна постать не тільки в українському літературознавстві, а і в освітній галузі. Роль Володимира Кузьменка в розбудові національної освіти вагома та повчальна. Відомо, що радянська педагогіка продукувала навчальну літературу на основі партійних догм, тим самим спотворювала, подавала хибне уявлення про національну й історичну правду. Тож після проголошення незалежності України гостро постало питання про створення нових підручників, навчальних посібників, словників, які б були звільнені від стереотипів, утверджували пріоритети національні та загальнолюдські. І саме Володимир Кузьменко одним із перших узявся за цю відповідальну справу. Уже в 1994 р. він видає (у співавторстві з О. Потапенком) навчальний посібник «Шкільний словник з українознавства», який було укладено відповідно до шкільної програми з народознавства, проте деякі питання висвітлені набагато ширше. Зокрема, подано інформацію про особливості національного характеру українського народу, його психологію, про родовід, традиції, обряди тощо.

У підготовці нової навчальної літератури, яка б відповідала сучасним вимогам, Володимир Кузьменко працює дуже плідно. За останні роки за його авторством та редакцією побачили світ більше десяти оновлених словників і навчальних посібників для середніх і вищих навчальних закладів. Також видано окремими книгами ряд бібліографічних покажчиків, літературознавчих нарисів про відомих людей України. Все це засвідчує, наскільки потужно працює професор Кузьменко на ниві національної освіти, літератури та культури. Для нього наука – це постійне невдоволення собою, напружена праця і вічний пошук. Він – працелюб, подвижник у відродженні духовних українських замулених криниць.

Володимир Кузьменко є автором біля двадцяти книг, зокрема таких навчальних посібників, як «Іроно нездоланих співців: літературні портрети вітчизняних письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновлених шкільних програм» (1997), «Вступ до літературознавства: навчальний посібник» (2003), «Світ правди й краси: Літературно-критичний нарис до 70-річчя з дня народження М. Ткача» (2007), «Історія зарубіжної літератури ХХ ст.» (за редакцією проф. В.І. Кузьменка) (2010, 2-ге вид. 2012),

«Історія української літератури ХХ – початку ХХІ ст.: у 3 т.» (за редакцією проф. В.І. Кузьменка) (2013–2017) та ін.

Володимира Кузьменка у наукових колах вважають засновником епістографії – повновартісної нині галузі в українському літературознавстві. По суті, жодна сучасна літературознавча публікація, присвячена проблемам документалістики та письменницького листування, не обходиться без використання здобутків та основних положень монографії В.І. Кузьменка «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст.» (1998, 2-ге вид. 2016) та інших його розробок у галузі епістографії.

У згаданій монографії вчений комплексно розглянув письменницький епістолярій доби сталінізму, його функції в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст. На матеріалі приватної кореспонденції М. Вороного, В. Винниченка, М. Хвильового, П. Тичини, М. Куліша, М. Рильського, О. Довженка, І. Багряного, Б. Антоненка-Давидовича та багатьох інших українських митців професор В. Кузьменко дослідив специфіку письменницького листування українських митців, простежив його генезу у спадкоємних зв'язках із європейською епістолярною традицією.

Володимир Кузьменко називає листи найінтимнішими людськими документами, але і наголошує, що цілісне вивчення письменницького епістолярію можливе лише в контексті художніх творів конкретних літераторів, їхніх записників, мемуарів, архівних матеріалів тощо. Науковець стверджує, що листування митців багато дає реципієнтові не лише з погляду фактографічного: епістолярна спадщина багатьох українських авторів ХХ ст. має самостійну естетичну, художню вартість.

Аналіз літературознавчих джерел засвідчує, що в Україні протягом останніх років значно зросла зацікавленість письменницьким листуванням. Проте важливою проблемою залишається видання «цілісного тексту листування», тобто кореспонденції самого автора і листів до нього, що дозволить майбутнім публікаторам епістолярної спадщини митців віддавати перевагу кореспондентським комплексам, а не роз'єднаним циклам листів за тематичним або іншим принципом. Публікація «стефофонічних» епістолярних видань давно вже на часі.

Монографія Володимира Кузьменка «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст.» призначена літературознавцям, викладачам, вона стала також гарною «лоцією» студентам вищих навчальних закладів у вивченні життя і творчості українських письменників тоталітарної доби крізь призму їхніх приватних листів, корисна всім, хто прагне глибше осягнути надбання вітчизняної літератури першої половини ХХ ст.

Нещодавно побачила світ нова книга В.І. Кузьменка – «У всесвіті слова» (2018) – своєрідне «Вибране» вченого з нагоди 60-річчя. Проте до неї увійшли не лише кращі публікації науковця попередніх років, а й речі, написані спеціально для цього видання.

Композиційно книга складається з передмови, п'яти розділів та висновків. У передмові «Per Aspera Ad Astra» автор зауважує, що літературознавець, який береться за дослідження тексту художнього письменства, стикається з об'єктом, рівнозначним за своєю безмежністю космосу, – із філологічним всесвітом. Це воістину «Всесвіт» слів і думок: він так само невичерпний, як і його праобраз. Отож, крізь терни – до зірок!

Розділ перший – «Епістолярна галактика» – містить статті «Дифірамп чи епітафія жанрові?», «Вибрані місця з листування

з друзями» М. Гоголя як лист у вічність», «Епістолярна форма у творчості Т. Шевченка» та інші епістолографічні праці В.І. Кузьменка, а також його монографію «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50х рр. ХХ ст.».

До другого розділу – «Чумацький шлях» – увійшов «Український планетарій»: студії «Палімпсести Миколи Вороного», «Журба і радість Олександра Олеся», «Гончарне коло поезії Миколи Ушакова», «Метеорит на небосхилі української поезії (Василь Чумак)», «Планета Вишеславія», «Люди зі страху не можуть творити історію (Роман Андріяшик)», «Співець ріки, що стала його долею (Василь Чухліб)» та ін., а також «Інтерконтинентальний планетарій»: «Творець енциклопедії модернізму (Джеймс Джойс)», «Рільке і Україна», «З погляду вічності – мистецтва (Марсель Пруст)», «Тропіки Генрі Міллера», «Бунт особистості в творчості Кена Кізі» та ін.

Розділ третій – «Туманність Андромеди» – присвячено проблемам теорії і практики художнього перекладу. Тут автор розмістив статті «Художній переклад і взаємозбагачення літератур», «Всежиттєва праця Івана Огієнка», «Перекладацькі принципи П. Тичини», «Сонети В. Шекспіра в перекладі Д. Павличка» та інші дослідження питань перекладацької майстерності і творчої індивідуальності інтерпретатора, відображення національної специфіки першотвору в перекладі тощо.

Четвертий розділ – «Сузір'я Дракона» – згрупував «драконівські» літературно-критичні нариси і статті ювіляра про сучасних українських письменників: «Світ правди й краси» (Михась Ткач), «Долина дитинства Вячеслава Мальця», «Лицар неспокою» (Григорій Штонь), «Традиції модерну чи модерн традиції» (Анатолій Мойсієнко), «Неоімпресіоністична новелістика Любові Пономаренко». Сюди ж потрапили й критичні етюди про поетичні та прозові добірки в журналі «Літературний Чернігів».

Заключний п'ятий розділ – «Передмови-астероїди, рецензії-метеорити» містить передмови Володимира Кузьменка до книг М. Ткача, Л. Луцюка, О. Щекочихіної, рецензії на художні та літературознавчі видання сучасних авторів останніх років.

Оцінюючи книгу «Всесвіт слова» в цілому, варто сказати, що вона, безсумнівно, буде цікавою для науковців, учителів, докторантів, аспірантів і студентів – для усіх, хто цікавиться вітчизняною і зарубіжною літературою, буде корисною всім, хто прагне глибше осягнути всесвіт Слова. Це вагомий внесок Володимира Кузьменка у справу нашого ментального одужання.

Ще одну грань діяльності В.І. Кузьменка становить журналістика. Перші свої публіцистичні матеріали він опублікував ще в шкільні роки у Городнянській районній газеті «Сільські новини» та в чернігівській обласній пресі («Деснянська правда», «Гарт»). Це були замітки про життя школярів Придеснянського краю, нариси про відомих земляків, пошукові матеріали. Згодом з'явилися його статті і в республіканських газетах та журналах («Правда України», «Радуга», «Голос України», «Просвіта» та ін.). Здебільшого в цих публікаціях шлося про освітянські та культурологічні проблеми, порушувалися питання відродження українського народознавства. Він завжди перебуває на бистрині часу, гостро відчуває потребу в реформуванні освіти, в створенні підручників і навчальних посібників нового покоління для вищої школи в Україні.

Варто нагадати ту обставину, що стаття В. Кузьменка «Століття, увічне літературою» (*Голос України*, 14 лютого 1996)

започаткувала висунення авторського колективу на чолі з В. Дончиком на здобуття Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка за підручник «Історія української літератури. ХХ ст.».

Непересічна роль Володимира Кузьменка як заступника головного редактора журналу «Літературний Чернігів» у становленні і популяризації часопису. Видавати його в умовах економічної скрути виявилось нелегкою, але вкрай потрібною справою. З перших номерів «Літературного Чернігова» ось уже понад 20 років пан Володимир опікується журналом, вболіває за кожне число. Багато робить для покращення художнього рівня журналу, його іміджу. Виступає на його сторінках як літературний критик і публіцист. Статті Володимира Кузьменка з питань літератури, нариси про творчі особистості допомагають багатьом долучитися до літератури, до духовних джерел Сіверського краю.

Нинішнього року Володимир Кузьменко став лауреатом Міжнародної літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша «за вагомі літературознавчі статті, опубліковані в журналі «Літературний Чернігів».

Висновки. Літературознавчий і публіцистичний ужинок професора Володимира Кузьменка досить вагомий. Це непересічне явище в галузях української епістолографії, підручничотворення для потреб вищої школи в Україні. Заслужують ґрунтовного вивчення його розробки в царині художнього перекладу, зокрема статті, присвячені проблемам перекладацької майстерності та творчої індивідуальності інтерпретатора, відображенню національної специфіки першотвору в перекладі та ін.

Володимир Кузьменко – це непересічна особистість. Він сповнений невідомою пошани та любові до людей і наділений рідкісним даром беззаздрісності, тож довго буде і має бути молодим, дарма що вже увійшов у пору свого «третього цвітіння» (М. Рильський). Його статті та книги наснажують величезною духовною силою, бо в осерді їхнього задуму і талановитого втілення висока мета – Україна.

Література:

1. Гарачковська О.О. Український літературний процес доби сталінізму у фокусі епістолографії. Українська мова і література в школах України. 2016. № 6. С. 62–63
2. Дудко В. І фізик, і лірик. Сільські новини (м. Городня, Чернігівської обл.). 1975. 7 червня. С. 3.
3. Ковбасенко Ю.І. Серед книг. Всесвітня література. 1998. № 2. С. 54.
4. Кузьменко Володимир Іванович: Біобібліографічний покажчик / упорядн.: Н.В. Романчук. Чернігів: Чернігівська ОУНБ ім. В.Г. Короленка, 2008. 42 с.; Кузьменко Володимир Іванович: Бібліографічний покажчик / упорядн.: К.М. Удовиченко. К.: Альфа-М, 2016. 132 с.
5. Литвин В. Для вчителів і старшокласників. Слово і час. 1998. № 4–5. С. 96, С. 104.
6. Мойсієнко А.К. Кузьменко Володимир Іванович. Енциклопедія Сучасної України. Т. 15. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАНУ, 2014. С. 697.
7. Нічлава О. Про літературу листів. Сіверянський літопис. 1999. № 2. С. 124.
8. Романенко О.В. Талант творця. Університет. 2008. № 2. С. 120–122.
9. Ткачук М. Ідеали правди і краси Володимира Кузьменка. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2008. № 4. С. 119–121.
10. Трусова А. «Не бійтесь заглядати у словник...». Вітчизна. 1998. № 3–4. С. 143–146.

Гарачковская О. А. Личность: в честь 60-летия Владимира Кузьменко

Аннотация. Статья посвящена анализу основных этапов жизненного пути и творческой деятельности украинского ученого, литературоведа, публициста, педагога, профессора Владимира Кузьменко по случаю его 60-летия. Рассматриваются наиболее известные работы юбиляра по эпистографии и истории украинской и зарубежной литературы, публицистике, учебные пособия и учебники по филологии для преподавателей и студентов высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: литературоведение, публицистика, педагогика, национальное образование, учебная литература, учебники.

Garachkovska O. Personality: foreigner 60th anniversary of Volodymir Kuzmenko

Summary. The article provides an analysis of the main stages of the creative activity of Ukrainian scholar, literary critic, journalist, teacher, professor Volodymir Kuzmenko. His most famous works on epistolography (monograph “Writing epistolary in the Ukrainian literary process of the 20–50-ies of the XX century”) teaching aids on the history of foreign and Ukrainian literature, dictionaries for teachers and students of higher educational institutions of Ukraine, journalistic materials, reveals his role in the development and popularization of the journal “Literary Chernigov”.

Key words: literature, journalism, reception, pedagogy, national education, educational literature, teaching aids, dictionaries, periodicals.